

УДК 316.324.8

Ю. А. Данько

ТЕОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються сутність поняття "інформаційне суспільство", умови його введення у науковий обіг. Виділяються основні ознаки притаманні інформаційному суспільству, виокремлюються основні теоретичні конструкції, які інтерпретують його умови формування та розвитку. Всебічно аналізуються варіанти теорії інформаційного суспільства як закордонних, так і вітчизняних науковців.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство, інформатизація, електронне суспільство.*

В статье рассматриваются сущность понятия "информационное общество", условия его введения, в научное обращение. Выделяются основные признаки присущие информационному обществу, определяются его основные теоретические конструкции, которые интерпретируют условия его формирования и развития. Всесторонне анализируются варианты теории информационного общества как зарубежных, так и отечественных исследователей.

Ключевые слова: *информационное общество, постиндустриальное общество, информатизация, электронное общество.*

In the article essence of concept "informative society", condition of his introduction to the scientific revolution are examined. Basic signs that inherent of informative society are distinguished, his basic theoretical constructions that interpret the terms of his forming and development are exposed/ The variants of theory of informative society of both foreign and home researchers are all-round analysed.

Key words: *informative society, postindustrial society, informatization, electronic society.*

Постановка проблеми. У другій половині ХХ століття людство увійшло у нову стадію розвитку – епоху інформаційного суспільства.

У 1970-х роках концепція надіндустріального інформаційного суспільства стала однією з панівних у західній соціології. Термін інформаційне суспільство, введений в науковий обіг на початку 1960-х, фіксує одну з найважливіших характеристик суспільства, об'єднаного однією інформаційною мережею.

Прорив в інформаційне суспільство відбувається в умовах прискореної автоматизації, роботизації і комп'ютеризації, що призводить до корінних змін соціально-економічних структур і переходу працівників в інформаційну галузь діяльності й в сферу послуг. Це поняття сьогодні використовують для визначення суспільства, у якому економіка, політика та культура залежать від створення, збереження і доступності інформації у національному і світовому масштабах. Навіть у розвинених країнах світу існують різноманітні підходи до становлення і розвитку інформаційного суспільства. Теоретичне обґрунтування розвитку інформаційного устрою значно відстає від практичних потреб, що розвиваються швидкими темпами. Практичним зрізом визначення актуальності теми є процеси становлення інформаційного суспільства як у світовому масштабі, так і на локальному рівні [3].

Теорія інформаційного суспільства сприймається сьогодні широко визнаною методологічною підставою більшості суспільствознавчих досліджень, що ведуться в західних країнах. Унікальність цієї концепції полягає насамперед у тому, що вона надає в розпорядження дослідника деякий загальний інструмент соціального пошуку, не задаючи твердих рамок, що були присутні у інших доктринах.

Аналіз актуальних досліджень. Постіндустріальний та інформаційний етап розвитку суспільства досліджували Д. Белл, Р. Дарендорф, А. Турен, Ф. Феррароті, Е.Тоффлер, Дж. Нейсбіт, Й. Масуда, Дж. Бенігер, З. Бжезинський, М. Кастельс М. Маклюен, А. Урсул та інші. Проблеми інформаційного суспільства розробляють сучасні українські вчені В. Гавловський, В. Цимбалюк, А. Гальчинський, М. Згуровський, А. Колодюк, Р. Калюжний. Працюють у цьому напрямку російські вчені В.Іноземцев, Г. Артамонов, М. Мойсєєв, Т. Єршова та ін.

Мета статті – проаналізувати сучасні наукові розвідки щодо експлікації поняття інформаційного суспільства та змісту провідних варіантів його теоретичних побудов.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку світової цивілізації визначається як перехід від індустріального суспільства до інформаційного, появу якого пов'язують з інформаційною революцією, розвитком інформаційних технологій, що радикально змінюють суспільне життя. Цей перехід відбувається нерівномірно, що обумовлюється і національною специфікою, і станом розвитку світового співтовариства [3].

Поняття «інформаційне суспільство» було введено в науковий обіг на початку 60-х років майже одночасно у США – Ф. Махлупом у Японії – Т. Умесао

Інформаційне суспільство – соціальна й футурологічна концепція, де основним фактором суспільного розвитку є виробництво й використання науково-технічної та іншої інформації.

У словнику з соціології *інформаційне суспільство* — трактується як поняття модернізаційної парадигми філософії історії і соціальних дисциплін, згідно якої будь-яке суспільство проходить три стадії розвитку: 1) аграрну (доіндустріальну), 2) сучасну (індустріальну), 3) постсучасну (інформаційну), де інформаційне суспільство розглядається як якісно новий період в розвитку цивілізації [10, с. 386].

В цілому, визначення інформаційного суспільства можна звести до того, що це суспільство, яке базується на інформації, де інформація, знання та технологічні системи, які детермінують інформаційну революцію, виступають основними характеристиками нового суспільства, яке радикально відрізняється від попереднього етапу розвитку цивілізації [7].

Інформаційне суспільство – одна з теоретичних моделей, що використовуються для опису якісно нового етапу суспільного розвитку, в який вступили розвинені країни з початком інформаційно-комп'ютерної революції. Технологічною основою суспільства стають не індустріальні, а інформаційно-комунікаційні технології.

Вважається, що інформаційне суспільство – це суспільство, в якому:

- інформація стає головним економічним ресурсом, а інформаційний сектор виходить на перше місце за темпами розвитку;
- основною формою власності стає інтелектуальна власність, важливого значення набуває людський капітал;
- інформація стає предметом масового споживання (з'являються нові критерії оцінки рівня розвитку суспільства – кількість комп'ютерів, кількість підключень до Інтернету , кількість мобільних і стаціонарних телефонів та ін), поступово виробляються правові основи функціонування інформаційного суспільства;
- формується єдина інтегрована інформаційна система на основі технологічної конвергенції (злиття телекомунікаційної, комп'ютерно-електронної, аудіовізуальної техніки), створюються єдині національні інформаційні системи [13, с. 16–17].

На думку Д. Лайона, інформаційне суспільство є новою фазою в історичному розвитку передових країн. Процес «інформатизації» не залишає недоторканою жодну сферу суспільної діяльності: від повсякденного життя до міжнародних відносин та від сфер дозвілля до виробничих відносин. Те, що політичні рішення можуть бути комп'ютеризовані, стає фактом [6, с. 367].

Інформаційне суспільство як соціологічна концепція, де основним фактором суспільного розвитку є виробництво та використання науково-технічної та іншої інформації, виникає у 80-ті роки у зв'язку з мікроелектронною революцією. Основу теорії інформаційного суспільства заклали Д. Белл, Т. Стоуньєр, А. Турен, У. Дайзард, А. Тоффлер. Саме вони у своїх працях у 1970 – 80 роках окреслили основні риси концепції інформаційного суспільства, яка змінила концепцію індустріального та постіндустріального суспільства. Вона базується на передумовах того, що інформатика та інформаційна технологія виступають засобом зміни соціальної структури суспільства, продуктивних сил й утворення цілісної індустрії інформації [11].

Виділяють дві основних концепції щодо розгляду інформаційного суспільства. Перша – концепція постіндустріалізму, що визначає новий етап розвитку суспільства як постіндустріальний. Друга, власне концепція інформаційного суспільства [3].

Вираз «інформаційне суспільство» у Д. Белла – це нова назва для постіндустріального суспільства, яка підкреслює не його положення в послідовності ступенів суспільного розвитку – після індустріального суспільства, а основу визначення його соціальної структури - інформацію. Інформаційне суспільство в трактуванні Белла володіє всіма основними характеристиками постіндустріального суспільства (економіка послуг, центральна роль теоретичного знання, орієнтованість на майбутнє і обумовлене нею управління технологіями, розвиток нової інтелектуальної технології).

Д. Белл стверджує: «У наступному столітті, вирішальне значення для економічного та соціального життя, для способів виробництва знання, а також для характеру трудової діяльності людини набуває становлення нового соціального укладу, що базується на телекомунікаціях» [1].

Вступ людства в інформаційну еру Д. Белл вважає найважливішою ознакою постіндустріального суспільства. Зміни, тобто революція, в організації та обробці інформації та знань, в якій головну роль відіграє комп'ютер, відбувається водночас з розвитком індустріального суспільства. Визначається три аспекти інформаційного суспільства особливо необхідних для розуміння телекомунікаційної революції:

- перехід від постіндустріального суспільства до сервісного суспільства;
- вирішальне значення кодифікованого теоретичного знання для здійснення технологічних інновацій;
- перетворення нової «інтелектуальної технології» у ключовий інструмент системного аналізу та теорії прийняття рішень [8].

А. Тоффлер визначає інформацію і знання визначальними досягненнями ХХ століття. Для «інформаційного суспільства» характерне повсюдне розповсюдження комп'ютерів, гнучких технологій. Інформаційне суспільство (третя хвиля) несе з собою нові інститути, відносини, цінності, те, що А. Тоффлер називає новим ладом життя. Цей устрій життя заснований на різноманітних поновлюваних джерелах енергії; на методах виробництва, які заперечують більшість фабричних складальних конвеєрів; на нових ненуклеарних сім'ях; на новій структурі, яку А. Тоффлер називає «електронним котеджем»; на радикально змінених школах і об'єднаннях майбутнього. Тобто в інформаційному суспільстві складуться нові види сім'ї, стилі роботи, життя, нові форми політики, економіки і свідомості. А. Тоффлер обґрунтовував думку про те, що влада, заснована на силі і багатстві, втрачає свій вплив, хоча й не зникає повністю. Але справжню владу набуває знання в різних формах – інформації, науки, мистецтва [12, с. 114].

Новий етап у дослідженні соціально-політичних та економічних особливостей інформаційного суспільства пов'язаний з ім'ям М. Кастельса. Відправною точкою його побудов є глобальна економіка та міжнародні фінансові ринки. Дотримуючись думки, що сама природа інформації дає їй змогу легко долати будь-які перешкоди і кордони, М. Кастельс характеризує інформаційну еру як епоху глобалізації. При цьому мережеві структури є водночас і засобом, і продуктом глобалізації суспільства. «Саме мережі, – як вважає М. Кастельс, становлять нову соціальну морфологію наших суспільств, а поширення «мережевої» логіки значною мірою позначається на ході та результаті процесів, пов'язаних із виробництвом, повсякденним життям, культурою і владою» [4].

М. Маклюен вважається одним з класиків у галузі теорії масових комунікацій. М. Маклюен вводить, в якості ведучого, поняття «електронне суспільство» звідси його прагнення вивчати розвиток сучасної культури насамперед за місцем в ній електричних, або електронних, засобів спілкування, а також процесів комунікації.

Увагу М. Маклюєна було сконцентровано, насамперед, на телебаченні, проте воно виступало як би представником всієї глобальної електронної реальності – кажучи про вплив телебачення, він прагнув виявляти тенденції характерні для всіх ЗМІ. В якості естетико – психологічного та соціального об'єкта телебачення привертає увагу, оскільки воно, на думку М. Маклюєна, «вбирає» в себе інші мас-медіа (радіо, кіно, пресу), і тим самим є визначальним елементом інформаційних технологій та інформаційних мереж – тобто «Електронного суспільства» [13, с. 2829]. М. Маклюєн виявляє, що в сучасну епоху не тільки телевізійне сприйняття, але і вся життєдіяльність сучасного суспільства стала все більше здійснюватися у відповідності з принципом мозаїчного резонансу: за допомогою телекомунікацій, мас-медіа і комп'ютерів.

Вітчизняні вчені також займалися вивченням інформаційного суспільства. Так М. Згуровський виділяє три періоди розвитку суспільства, що будувалося на знаннях та інформації (і відповідно три концепції) на межі ХХ і ХХІ століть:

Для комунікаційного суспільства 80-х – початку 90-х років ХХ століття було характерним перетворення важливої для людей інформації в цифрову форму, створення архівів для її збереження, передача її на великі відстані за допомогою нової техніки та початок розвитку глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

Другий етап отримав назву – інформаційне суспільство. З другої половини 90-х років ХХ століття інформація починає використовуватися як товар, що можна купувати і продавати.

Третій етап отримав назву – «суспільство, побудоване на знаннях», виникло з двохпопередніх, поєднавши інформаційно-комунікаційні технології з людською складовою. «Комунікаційне та інформаційне суспільство базуються на технологіях, суспільство, побудоване на знаннях, – на людях-творцях, озброєних технологіями» [2].

А. Колодюк виділяє лише два етапи в розвитку людства на межі ХХ і ХХІ століть, і відповідно дві концепції – концепція постіндустріалізму і інформаціоналізму [5, с. 18].

В. Скалацький, досліджуючи інформаційне суспільство, виділяє основні індикатори, за якими можна характеризувати процес становлення інформаційного суспільства:

– система індикаторів технологічної оснащеності: її основне призначення полягає в тому, щоб вимірювати та оцінювати стан розвитку інформаційних та комунікаційних технологій у різноманітних країнах. При цьому, з одного боку, розглядаються засоби, що безпосередньо забезпечують всі необхідні операції з обробки, передачі чи використання інформації, а з іншого – стан ресурсів, які уможливають ці дії, в першу чергу – людські ресурси;

– друга система індикаторів носить назву „індикатор прозорості комунікацій”. Ця система призначена для оцінки ступеня використання інформаційних та комунікаційних технологій в процесах взаємодії усіх категорій населення, бізнесу, підприємців та влади між собою та в межах кожної з окремих категорій.

– третя система індикаторів, що називається індикатором стану інформаційного суспільства або індексом інформаційного суспільства. Система досліджує стан інформаційно-комунікаційних технологій і відображає темпи зростання діяльності у сфері створення, розповсюдження та використання інформаційних технологій загалом. Індекс інформаційного суспільства є характеристикою, що дозволяє оцінити ступінь інтеграції будь-якої країни світу в глобальну інформаційну систему [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Концепція інформаційного суспільства пройшла складний еволюційний процес. Описуючи зміни, що відбуваються в глобальному суспільстві вчені обґрунтовували різні теорії. Теорія інформаційного суспільства – важливий елемент сучасної теорії суспільного процесу. Вона розкриває об'єктивну тенденцію переходу людства

до інформаційного розвитку і визначає гуманістичний вимір технологічного прогресу. Подальші дослідження у напрямку вдосконалення цього варіанту інтерпретації сучасних соціальних трансформацій вбачаються, насамперед, в систематизації наукових розвідок, що на даному етапі функціонування соціальних структур та розвитку глобалізаційних процесів підтвердили свою теоретичну спроможність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл ; [перев. Ю. В. Никуличева] // Новая технократическая волна на Западе. [под ред. П. С. Гуревича]. — М. : Прогресс, 1988. — 330 с.
2. Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу / М. Згуровський // Дзеркало тижня. — 2005. — 9 вересня.
3. Капуш А. Концепція інформаційного суспільства: культурологічний аспект [Електронний ресурс] / А. Капуш. — Режим доступу: <http://inf.oa.edu.ua/dopovid/kapush.pdf>.
4. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Новая постиндустриальная волна запада — М., 1999 — с. 503—530
5. Колодюк А.В. Теоретичне обґрунтування поняття та виникнення інформаційно-го суспільства / А. В. Колодюк // Борисфен. — 2004.— №11.— С.18—19.
6. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. — К., 1996. — С. 362—380.
7. Лисенко М.В. Інформаційне суспільство як теорія і практика сучасності [Електронний ресурс] / М.В. Лисенко. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2007-2-1/04_Lisenko.pdf
8. Луценко С. Генезис інформаційно-комунікаційних теорій сучасного суспільства [Електронний ресурс] / С. Луценко. — Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-2/doc/2/03.pdf>
9. Скалацький В.М. Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціаль-но-філософський аналіз) : авторф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.03 / В. М. Скалацький [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/7365.html7365.html>
10. Социология: Энциклопедия / [сост. А.А Грицанов, В.Л. Абушенко] .— Мн.: Книжный Дом, 2003.— 1312с.
11. Становлення інформаційного суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.social-science.com.ua/публікація/31_Становлення%20інформаційного%20суспільства
12. Тоффлер А. Проблемы власти на пороге XXI века / А. Тоффлер // Свободная мысль. — 1992. — № 2. — С. 113—120.
13. Чугунов А.В. Развитие информационного общества: теории, концепции и программы [учебное пособие] / А.В. Чугунов. — СПб.: Ф-т филологии и искусств СПбГУ , 2007. — 98 с.